

INTER-, PLURI-, TRANSDISCIPLINARITATE ÎN CADRUL CURSURILOR: LRC, FONETICA ȘI POLITICI LINGVISTICE

Svetlana DERMENJI-GURGUROV, dr., conf. univ.

Summary

Les phénomènes d'interdisciplinarité / transdisciplinarité / pluridisciplinarité sont largement discutés dans la didactique moderne. L'interférence avec les disciplines est un moyen efficace d'insuffler des changements dans l'éducation. Nous considérons que cela a également un impact positif sur la formation professionnelle initiale en langue et littérature roumaine.

Fiind o formă a cooperării între discipline diferite, cu privire la o problematică a cărei complexitate nu poate fi surprinsă decât printr-o convergență și o combinare a mai multor puncte de vedere, după cum o definește Constantin Cucuș și alți pedagogi, **interdisciplinaritatea** este un concept discutat pe larg în literatura de specialitate. Este privită ca o modalitate de organizare a conținuturilor învățării și ca o conexiune de limbaje explicative menite să spargă granițele între discipline. Astfel, interdisciplinaritatea presupune două puncte de plecare forte: *o cultură interdisciplinară bogată a cadrului didactic; o muncă consecventă și serioasă în echipă*. Didactic, conținuturile mai multor discipline sunt organizate din perspectiva intercondiționărilor tematice, definește cercetătorul Nicolescu. Prin urmare, termenul *interdisciplinaritate* are o semnificație complexă și nu trebuie, în plan didactic, privită doar ca ceva ce există, se formează la mai multe discipline [6, p. 53].

Transdisciplinaritatea se referă la existența a ceva între discipline, înăuntrul lor și dincolo de acestea. Ea are ca finalitate înțelegerea lumii prezente având la bază unitatea cunoașterii pentru a exprima ceea ce se află în același timp și între discipline, și înăuntrul diverselor discipline, și dincolo de orice disciplină. Finalitatea sa o

reprezintă înțelegerea lumii prezente, unul din imperativele ei constituindu-l unitatea cunoașterii [6, p. 53].

Pe parcursul realizării demersului didactic semnalăm următoarele avantaje ale interdisciplinarității:

- permite studentului să-și dezvolte cultura generală;
- creează ocazii de a corela limbajele disciplinelor adiacente și nelingvistice;
- permite aplicarea cunoștințelor în diferite domenii;
- dezvoltă creativitatea la orele de curs și seminar;
- contribuie la dezvoltarea intelectuală, socială, emoțională, fizică, estetică;
- cultivă încrederea în forțele proprii;
- formează spiritul de competiție etc.

Realizând demersul didactic explicit interactiv, de exemplu la disciplina *Limba română contemporană. Fonetica*, apar, chiar involuntar și spontan, tangențe cu disciplinele nelingvistice ca: *Fizica*, sau mai curând cu *Electroacustica* - o parte a fizicii; cu *Anatomia și fiziologia organelor de vorbire și de audiere*; cu *Logopedia* (parte a medicinei) etc.

Legătura cu *Anatomia și fiziologia organelor de vorbire și de audiere* pornește chiar de la termenul fonetică, de origine grecească (grec. *phoneticos* „referitor la sunet”) ce are două sensuri:

a) fonetica este o ramură a lingvisticii, care se ocupă de studierea structurii sonore a limbii, avându-se în vedere producerea, transmiterea, audierea și evoluția sunetelor vorbite;

b) prin fonetică sau fonetism se mai înțeleg ***însușirile, caracteristicile fiziologice și acustice ale articulării*** sunetelor unei limbi, ceea ce constituie specificul ei sonor. Fonetica se ocupă nu numai de ***studierea fiziologică și acustică*** a sunetelor articulate izolate, ci și cu legitățile de îmbinare a lor în componența unităților lingvistice [1, p. 15].

Ca disciplină lingvistică, fonetica include mai multe aspecte de studiere a structurii sonore a limbii, și anume:

1. Fonetica propriu-zisă sau fiziologia sunetelor.
2. Fonologia sau fonematica.
3. Ortoepia.
4. Ortografia (scrierea corectă a lexemelor).

Structura sonoră a limbii este deosebit de complicată, de aceea studierea ei se realizează din mai multe puncte de vedere. În sensul acesta distingem:

a) *Fonetică generală* – se ocupă de studiul problemelor vizând structura sonoră a limbii în general, nu a unei limbi concrete.

b) *Fonetica descriptivă* (istorică) – descrie și clasifică sunetele limbii în procesul lor de dezvoltare. Compararea se poate referi la situația contemporană (planul sincron) sau evoluția istorică (planul diacronic).

c) *Fonetica instrumentală* (experimentală) – studiază sunetele limbii cu ajutorul unor aparate speciale și al unor mijloace tehnice. În laboratoarele de fonetică experimentală se utilizează aparatele: gramafonul, magnetofonul, fonograful, spectrograful, oscilograful, intonograful etc., ceea ce demonstrează încă odată această legătură indisolubilă cu *fizica*.

Sunetul poate fi cercetat din mai multe perspective cărora le corespund diferite ramuri ale foneticii, numite uneori „științe fonetice”:

1. *Fonetica articulatorie* sau „fiziologia sunetelor” cercetează producerea sunetelor articulate.

2. *Fonetica acustică* (acustica – **ramură a fizicii**) studiază sunetul ca semnal fizic.

3. *Fonetica auditivă* descrie posibilitățile urechii umane de a reacționa la stimulii acustici și *mecanismele neurocerebrale* ale codificării și decodificării mesajului sonor la emițător și receptor (fapt constatat de cercetările ***anatomice și fiziologice ale organelor de audiere***).

4. *Fonologia* numită uneori și *fonetică funcțională*, utilizează datele celorlalte „științe fonetice” în scopul descrierii funcționării

sistemului fonetic/ fonologic ca parte integrantă a sistemului lingvistic.

Fonetica articulatorie și cea acustică sunt cele care dispun de parametri bine fundamentați și verificați cu ajutorul instrumentelor. De aceea, din motive practice, majoritatea foneticienilor preferă descrierea articulatorie a sunetelor.

Foneticianul român A. Turculeț relatează că, având un domeniu de cercetare vast și complex, fonetica se află la interferența dintre *științele naturii* și *științele umanistice* sau *ale spiritului*; ea recurge și la metode sau procedee de analiză ale *fizicii* și *fiziologiei*, *psihologiei*, *matematicii*. Dar cercetarea aspectelor fizice, fiziologice, perceptuale au în vedere utilizarea lor în comunicarea lingvistică; prin aceasta, fonetica rămâne o știință unitară, *știința expresiei lingvistice* [8, p. 82-86].

Foneticienii de tip „clasic” (E. Sievers, H. Sweet, P. Passy, P. De Rousselot, O. Jespersen, M. Grammont, D. Jones, A. Philippide) au cercetat mai ales aspectele articulatorii ale sunetelor, încercând să identifice poziții articulatorice cât mai exacte ale sunetelor din anumite limbi, dar și la nivelul foneticii generale, care, în opoziție cu fonetica particulară sau specială a unei limbi, cercetează ansamblul posibilităților fonetice umane (fiziologice, acustice, auditive), legile generale ale evoluției fonetice și cauzele acesteia. *Stilistica fonetică* sau *fonostilistica* cercetează calitățile stilistice, expresive ale elementelor fonetice segmentale sau suprasegmentale. Acest aspect a fost amplu studiat de N. S. Trubetzkoy, care prefera o separare netă a aspectelor reprezentative (domeniul fonologiei) de mijloacele expresive, care ar forma obiectul stilisticii sunetelor. Conform opiniei autorului P. R. Léon (în 1995), fonostilistica actuală se plasează printre științele comunicației.

Fonetica simbolică se referă la relațiile care pot fi stabilite între sunetele articulate și evenimentele acustice sau optice sau caracteristici ale unor obiecte din lumea înconjurătoare. S-a observat, de exemplu, că în diverse limbi, vocalele deschise și

posteroare pot trezi imaginea unui obiect mare sau depărtat: rom. „mare”, it. „grand”; rom. „acolo”, sp. „acá”. În timp ce, dimpotrivă, vocala „i” ne trimite la obiecte mici sau apropiate: rom. „mic”, fr. „petit”; rom. „aici”, fr. „ici” etc. [4, p. 16]. Sau sunetele de tipul „l” și „r” au fost numite „lichide”(lat. liquidus „curgător”), deoarece impresia auditivă produsă de aceste consoane sugerează „curgerea” (unui lichid / a timpului) ca în versurile eminesciene: „Dintre sute de catarge/ care lasă malurile/ Câte oare le vor sparge/ Vânturile, valurile?”

Al. Graur observă valoarea expresivă a unor grupuri consonantice repetate: „flutur”, „fluturatic”, „flușturatic” [Al. Graur, 2, p. 63]. R. Jakobson, care a înțeles importanța simbolului fonetic chiar în formele superioare ale limbajului, a descris, analizând anumite forme reductive ale limbii (limbajul infantil, afazia) structurile expresive ale limbii. El a arătat, de ex., că distincția dintre „t” și „k” este ultima care apare la copil și prima care dispare în stări de *afazie*. Un studiu aparte îl prezintă și *foniatRIA (ramură a logopediei)* care încearcă să trateze clinic trăsăturile patologice speciale legate de percepția și producerea sunetelor.

Dar fonetica studiază sunetele nu numai din punct de vedere *acustic, fiziologic* sau *psihologic*, ci le tratează ca *elemente lingvistice*, ca cele mai mici unități ale limbii vorbite.

Foneticienii N. Corlăteanu și V. Zagaevschi accentuează faptul că „studierea aspectului funcțional sau fonologic al elementelor de limbă vorbită precizează sensul, valoarea semantică a cuvintelor și a îmbinărilor acestora în funcție de modificările fonetice. Înțelegerea unui fonem din cadrul limbii se impune prin prisma studierii fonetice (fonologice), morfologice, lexicale, sintactice. De aici reiese că *fonetica (fonologia), morfologia, lexicul (vocabularul) și sintaxa sunt nemijlocit legate între ele*” [1, p. 21].

La orele de curs, realizând această interferență a *Foneticii* cu disciplina nelingvistică *Anatomia și fiziologia organelor de articulare și de audiere*, explicăm studenților că pentru a putea

descrie și clasifica sunetele existente într-o limbă, trebuie să cunoaștem, mai întâi de toate, *organele care participă la producerea lor*.

Organele aparatului de vorbire pot fi împărțite în trei grupuri, în corespundere cu funcțiile lor în procesul de formare a sunetelor vorbite: a) Aparatul respirator; b) Laringele și coardele vocale; c) Cavitățile supraglotice (faringele, cavitatea bucală și cavitatea nazală);

I. Aparatul respirator.

Producerea sunetelor articulate se realizează prin conlucrarea unor structuri anatomice și procese fiziologice pe parcursul a trei etape: *respirația, fonația și articulația*, care pentru semnalele acustice corespunzătoare funcționează, în ordine, ca inițiator, generator, modificador. Respirația, care asigură, în primul rând, oxigenul necesar corpului uman, este și sursa sunetelor articulate. Aparatul respirator este format din *diafragmă, torace, mușchii respirației, plămâni, bronhii și trahee*. Respirația se produce prin dilatarea (la inspirație), respectiv contractarea (la expirație) toracelui și, în consecință, modificarea volumului plămânilor și a presiunii aerului pulmonar. Prima fază, inspirația, este un proces activ: plămâni fiind elastici se dilată sub influența unei mișcări exterioare, și anume, coborârea diafragmei sau ridicarea toracelui; mărimea volumului plămânilor determină descreșterea presiunii aerului pulmonar și, când acesta scade sub presiunea atmosferică, are loc compensarea celor două presiuni prin pătrunderea aerului prin căile respiratorii în plămâni. Expirația este un proces pasiv: mușchii intercostali și cei ai diafragmei se destind, toracele coboară, diafragma se ridică și reducerea volumului pulmonar duce la creșterea presiunii aeriene din alveole și expulzarea aerului în exterior. În procesul vorbirii, expirația devine activă și are o durată mai mare.

Aparatul respirator este compus din:

a) *Diafragmă* (sub acțiunea mușchilor abdominali diafragma coboară în timpul inspirației aerului și se ridică în timpul expirației).

b) *Cutia toracică*.

c) *Plămâni și bronhiile* (două ramificații ale traheii prin care ajunge aerul în plămâni) [5, p. 28].

I. Organul fonator este ca un parcurs care începe în plămâni și finalizează la buze (aerul din afară pătrunde în plămâni și invers). În felul acesta apar sunetele vorbirii. Pentru a le produce este necesar ca un curent de aer să fie îndreptat din plămâni prin trahee în laringe și mai departe în cavitatea orală și nazală (organul fonator). De aceea, vom obține sunete nazale și orale. Acestea se rostesc doar în procesul expirației.

II. Laringele cu coardele vocale (fonația). Prima modificare a curentului de aer expirat, numită fonație, se produce în laringe, care se află deasupra traheei, unit prin mușchi. Funcțional, laringele este un ventil format din patru cartilaje legate elastic prin mușchi și țesuturi. Baza o formează *cartilajul cricoid*, pe care se află cel *tiroid* format din două plăci laterale care se unesc în partea mai îngustă din față într-un unghi de cca 90° la bărbați („mărul lui Adam”) și cca 120° la femei. În partea posterioară a cartilajului cricoid se află alte două cartilaje: *aritenozii*, care se pot mișca înainte, înapoi, și se pot roti lateral față de cartilajul *cricoid*. Între *aritenozii* și cartilajul *tiroid* se află *coardele vocale*; spațiul dintre acestea și aritenozii se numește *glotă*. *Epiglota*, lipită de partea anterioară internă a cartilajului tiroid, închide laringele, asemenea unui capac în formă de frunză, atunci când înghițim, împiedicăm pătrunderea în laringe a unor corpuri solide sau lichide. Când glota este închisă, aerul se adună sub coardele vocale lipite și presează asupra lor; putem simți această presiune când ridicăm ceva greu, când tușim se formează ocluzii glotale bruște. Cealaltă poziție extremă este deschiderea largă a glotei, lăsând liberă trecerea aerului, așa cum se întâmplă la respirație și la rostirea consoanelor surde. O poziție intermediară între închiderea și deschiderea totală a glotei se produce la rostirea

constrictivei laringale (glotale) „h” (ca în *hol, han, hotel*). Poziții speciale prezintă coardele vocale la vorbirea șoptită: în timpul șoptitului slab, ele au aceeași poziție ca la producerea constrictivei „h”. La șoptitul intens, glota este închisă, iar aerul trece cu o presiune puternică prin glota interaritenoidală (întrun cuvânt ca „han” rostit astfel, „h” se produce cu mult mai mult aer decât la rostirea sa normală) [1, p. 21].

Curiozitățile pe care le prezentăm la oerele de curs și prin intermediul cărora realizăm interactivitate și interes în rândul studenților sunt de tipul:

- știți voi oare că:

a) în vorbire coardele vocale se pot închide și deschide foarte repede, producând impulsuri scurte și rapide ale aerului, care sunt percepute auditiv ca o vibrație continuă numită „voce”?

b) Un rol important are mărimea naturală a coardelor vocale: la femei lungimea coardelor vocale variază între 13-17 mm, iar la bărbați între 17-24 mm, tonul fundamental mediu fiind de cca 230 Hz (230 de oscilații pe secundă), la femei de 120 Hz. La bărbații cântăreți formați, vocea poate varia între 70-80 de Hz (bas profund) și 700 Hz: vocea feminină între cca 140-1110 Hz (soprană de coloratură). În vorbire se utilizează numai o mică parte din volumul vocii în registrul frecvențelor mai joase (vocea din piept).

c) *Vocea aspirată* se formează atunci când coardele vocale nu sunt destul de încordate; *vocea aspră* prezintă neregularități în succesiunea vibrațiilor coardelor vocale; *vocea răgușită* este o combinație a vocii aspirate și aspre.

d) Aerul ce vine din plămâni în trahee ajunge în laringe, care îndeplinește funcția principală legată de actul respirației, apără plămânii de corpurile străine ce ar putea pătrunde în timpul alimentației.

e) Laringele produce o multitudine de sunete variate din punctul de vedere al intensității, înălțimii și timbrului lor. În laringe ia naștere *vocea* sau *tonul muzical*, de aceea Ovidiu îl numea „vocis

via” – calea vocii. Laringele este închis sau deschis în partea sa posterioară de o membrană mobilă, numită *epiglotă*, care acoperă sau descoperă spațiul cel mai îngust al laringelui – *glota*. La femei și copii, glota este de dimensiune mai mică, de aceea, vocea lor este mai înaltă. Coardele vocale sunt două superioare și două inferioare, separate prin ventriculele lui Morgagni. La producerea sunetelor (fonațiune) participă doar coardele vocale inferioare, cele superioare fiind false. Din limba latină „*chordae vocales*” înseamnă „strune vocale”. Toate sunetele la care iau parte coardele vocale, atunci când sunt închise, poartă numele de *sunete sonore*, iar cele la care coardele vocale sunt deschise se numesc *sunete surde*. Sunetele sonore în fonetică mai apar sub denumirea de *fonice*, iar cele surde–*afonice*.

f) Cavitățile supraglotice au un rol foarte important. Faringele este spațiul de deasupra laringelui, care continuă nemijlocit cu cavitatea bucală sau orală și cavitatea nazală. Trecerea din cavitatea orală în cea nazală poate fi deschisă sau închisă de vălul palatului, care e prelungit cu uvula, popular spus „omușor”. Atunci când uvula sau omușorul este în poziție verticală, aerul trece atât în cavitatea orală, cât și în cea nazală, sunetul având un caracter nazal (consoanele „m” și „n”). Dar atunci când se află în poziție orizontală, trecerea în cavitatea nazală este închisă și sunetele devin orale sau nenazale.

g) Rolul de primă importanță îl are însă limba, care, datorită celor 18 mușchi, poate căpăta forme diferite și să execute tot felul de mișcări care condiționează multiple articulații de care depind variațiile acustice percepute de urechea ascultătorului ca sunete diferite. Un rol la fel de important îl joacă și buzele, în special cea de jos care este mobilă [1, p. 21] etc.

O altă parte importantă a orei de curs o reprezintă faptul că sunetele vorbite mai trebuie cercetate și ca elemente acustice, având în vedere faptul că acestea acționează și asupra ***organelor de audição***. *Urechea* (organul auditiv) este compusă din trei părți principale:

1. Urechea externă – care culege vibrațiile sonore din aer (lat. „auris externa”).

2. Urechea medie împreună cu timpanul – care au funcția de a adapta și a transmite vibrațiile sonore către urechea internă (lat. auris media).

3. Urechea internă (lat. auris interna) împreună cu melcul (cochlea) realizează transformarea vibrațiilor sonore în excitații nervoase, constituind Organul lui Corti, care, la rândul-i, face o analiză tonală, spațială a sunetului.

Aceleași curiozități vor face ora de curs mai atractivă:

- știți voi oare că „Pentru fiecare cele 1500 de tonuri, urechea umană percepe 325 de intensități diferite” [7, p. 34];

- sunetele din natură diferă în dependență de mai mulți factori și sunt percepute de ureche ca fiind pronunțate:

1. cu o intensitate mai mare sau mai mică;

2. cu o durată mai lungă sau mai scurtă;

3. cu o înălțime a tonului mai joasă (bărbații), mai înaltă (femeile și copiii) etc.;

- unda sonoră ia naștere în urma mișării vibratorii și ea poate fi înregistrată cu ajutorul unor aparate speciale: **oscilograf**, **intonograf**, **spectograf**, **chimograf** etc. De exemplu, sunetele sunt percepute dacă frecvența lor se încadrează în limitele de la 16 până la 20.000 de hertzi (Hz). De la 20.000 de hertzi mai sus domeniul ultrasunetelor percepute doar de delfini, câini și lilieci, iar de jos se numesc infrasunete .

Orice sunet din natură se caracterizează prin patru trăsături de bază:

a) Înălțimea sunetului care este dependentă de numărul de vibrații pe secundă. Dacă acesta se mărește, atunci sunetul este acut și, invers, dacă se micșorează, sunetul este grav. De asemenea, la o contracție mai mare a coardelor vocale, sunetul devine mai acut, iar la una mai slabă sunetul devine mai grav. Vibrațiile vocii se obțin prin schimbarea gradului de contracție a coardelor vocale, dirijat

neapărat de creier. Înălțimea tonului contribuie la realizarea diferitor tipuri de intonații. De exemplu, propoziția „sunt student”, fiind intonată în mod diferit poate căpăta sensuri și nuanțe diverse:

- 1) sunt student – o simplă constatare a faptului;
- 2) sunt student! – atunci când este admis la Facultate;
- 3) sunt student? – atunci când, probabil, nu-i vine a crede că a reușit la examenele de admitere la Facultate etc.

b) Intensitatea sunetului este particularitatea de a fi pronunțat mai puternic sau mai slab. Se știe că sunetele aflate la începutul cuvântului sunt pronunțate cu o intensitate mai puternică decât cele aflate în poziția de mijloc și finală. Sextil Pușcariu spunea: „masarea energiei de rostire la începutul cuvântului, în paguba silabelor mijlocii și finale” [7, p. 360]. Cam așa se și explică faptul că în evoluția lor istorică de la limba latină la limba română, sunetele de la începutul lexemelor s-au păstrat, în general, fără modificări, pe când cele de la sfârșitul cuvintelor au suferit schimbări radicale.

Exemple: lupus > lup ursus > urs dormo > dorm cognatus > cumnat barbatus > bărbat etc. Despre intensitatea pronunțării vocalelor și consoanelor, într-un studiu aparte, vorbește foneticianul G. Gogin [3, p. 28]: „sonantele [m, n, l, r] se caracterizează printr-o intensitate maximă, vocala deschisă [a], având un grad de apertură mai mare, va fi articulată cu o intensitate mai puternică decât vocalele închise [i, î, u]”.

c) Durata sunetului este cauzată, mai întâi de toate, de ritmul vorbirii. Cu cât acesta este mai accelerat, cu atât durata fiecărui sunet în parte este mai mică și cu cât este mai lent, durata sunetelor este mai lungă. Vocalele în silabe închise sunt mai durative decât vocalele în silabe deschise, De asemenea, vocalele accentuate, în limba română, sunt mai durative decât cele neaccentuate. Durata consoanelor depinde de accent, cele mai durative fiind consoanele care stau nemijlocit înaintea vocalei accentuate.

d) Timbrul sunetului – ne permite să deosebim un sunet de altul: „a” de „u”; „i” de „î”; „m” de „d”; „r” de „l”, pentru că fiecare

în parte ne „impresionează” urechea în mod diferit. Îmbinarea de cuvinte „timbrul sunetului”, poate fi în relație de sinonimie cu „timbrul vocii”, căci dacă timbrul sunetului ne ajută să distingem un sunet de alt sunet, așa timbrul vocii ne permite să deosebim vocea unei persoane de alta.

Explicând toate aceste legături ale *Foneticii* cu *disciplinele nelingvistice* menționate, ora de curs devine mai interesantă, studenții se implică activ și interactiv, iar satisfacția profesională a cadrului didactic este de nedescris!

Bibliografie

1. Corlăteanu, N., Zagaevschi, V., *Fonetica*, Lumina, Chișinău, 1993.
2. Graur, Al., *Grupuri simbolice în fonetismul românesc*, în SSCLX, 1959, nr. 2, p. 63.
3. Gogin, G., *Consoanele limbii literare*, Chișinău, 1969, pp. 28-71.
4. Iordan, I. (1947) *Limba română actuală*, București, ed. II, 1947, p. 16.
5. Niculescu, G., *Compendiu de anatomie*, București, 1998, p. 28.
6. Nicolescu, B., *Transdisciplinaritatea: Manifest*, traducere din limba franceză de Horia Mihail Vasilescu, Junimea, Iași, 2007, p. 53.
7. Pușcariu, S., *Cercetări și studii*. București, 1974, p. 360
8. Turculeț, A., *Introducere în fonetica generală și românească*, Iași, 1999, pp. 82-86.

ABORDĂRI INTER-, PLURI- ȘI TRANSDISCIPLINARE A CONȚINUTURILOR LA ORELE DE LIMBĂ ȘI COMUNICARE

Liliana NEAGA, lector universitar

Summary

The concept of interdisciplinarity appeared initially quite poorly defined, even if it is based on the unification of the science. The paper has as main objective to clarifying the terms of